

Koutny Ilona
Poznań

Egy tervezett nyelv a nyelvi univerzálék és a nyelvtipológia tükrében

1. Bevezetés

A *nyelviuniverzálé-kutatás* kevés olyan megalapításra jutott, mely minden nyelvre igaz lenne. Alapvetően a nyelvi képesség univerzális, az hogy magán- és mássalhangzókat használunk szavaink felépítésére, melyekből nagyobb egységeket, mondatokat rakunk össze, amikor valamit mondani akarunk. Minden nyelv meg tud nevezni tárgyakat, élőlényeket, tulajdonságokat és cselekvéseket, képes kifejezni a cselekvés végrehajtóját, esetleges tárgyát, idejét, módját és más körülményeit, szóval mindazt, ami körülvesz bennünket és történik velünk. A nyelv így egyúttal az őt használó nyelvközösség kultúrájának a lenyomata is.

A hangrendszer, a morfológiai és szintaktikai szerkezet viszont nyelvenként különbözik, de bizonyos hasonlóságokat lehet találni az egyes nyelvek között, amelyek alapján csoportosítani lehet őket, így jutunk el a *nyelvtipológiához*. A nyelvek közötti hasonlóságot lehet fonetikai-fonológiai, morfológiai, szintaktikai, szemantikai és pragmatikai szinten is vizsgálni.

Érdekes kérdésnek ígérkezik, hogy miként helyezhető el egy *mesterséges nyelv*, más terminussal *tervezett nyelv* a *természetes*, azaz *etnikus nyelvek* tipológiájában. Ez a kérdés akkor vethető fel igazából, ha a tervezett nyelv átlépte a nyelvtervezet állapotát, és ugyanazokat a nyelvi funkciókat tölti be, mint az etnikus nyelvek; azaz létezik egy nyelvközösség, amelynek tagjai képesek az adott nyelven gondolataikat, érzéseiket kifejezni és egymással kommunikálni. Sok nyelvtervezet létezik, mely nem érte el ezt a szintet, ezeket a tervezett nyelvekre alkalmazott kritériumok alapján szokás osztályozni mint *a priori* és a *posteriori nyelvek* (l. Blanke 2006, Sakaguchi 1998).

Az eszperantó esetében a nyelvre vonatkozó előbbi kritériumok fennállnak. A *nyelvközösség* ugyan speciális, hiszen túlnyomó többsége az

eszperantót nem anyanyelvként beszéli, hanem valahányadik választott nyelvként (alaposabb elemzését lásd pl Fettes 1996), sokan azonban önazonosságuk részének tekintik. Az *eszperantó anyanyelvűek* aránya elenyésző, s nem alkot külön közösséget, természetes nyelvhasználatuk igazodik a nem anyanyelvűekéhez (vö Lindstedt 2006). Az eszperantó megjelenése mint anyanyelv hasonlít a pidzsin nyelvek kreolizációjához (Corsetti 1996, Lindstedt 2006). A nyelv *spontán fejlődése* a heterogén nyelvközösségre alapul.

A tanulmány további részében kísérletet teszek az eszperantó tipológiai meghatározására összehasonlítva az etnikus nyelvekkel.

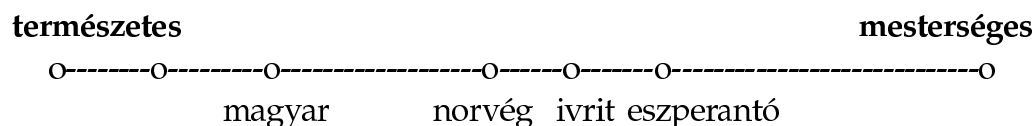
2. Természetes–mesterséges szembenállás?

Sokszor találkozhatunk a természetes–mesterséges dichotómiájával a nyelvészetben is, ami azt sugallja, hogy egy nyelv vagy természetes, vagy mesterséges, s ezek egymással élesen szemben állnak. Az etnikus nyelvek *természetességébe, spontán fejlődésébe* vetett hitt erősen meggyökerezett még a nyelvészek körében is.

Jóllehet a beszélőközösségnek nagy szerepe van a nyelv természetes fejlődésében, mégsem elhanyagolható a külső beavatkozás. Elég, ha beletekintünk egy-egy nyelv történetébe, hogy találjunk valamilyen írásra, helyesírásra, szókincsre vonatkozó reformot (pl. a koreai vagy a japán írásrendszer). A Kazinczy fémjelezte magyar nyelvújítás számtalan példával (mint *anyag, befolyás, elnök, ideg, népszerű*) tanúskodik arról, hogy bele lehet nyúlni a nyelv életébe, s ha erre szükség van, akkor az eredmény maradandó. Írással nem rendelkező nyelvek alfabetizációjával vagy a szaknyelvek területén nagy hiányokat mutató nyelvek szókincsbeli gazdagításával a *nyelvi tervezésként* ismert terület foglalkozik.

A nyelvi tervezés már a *nyelvtervezésbe* torkollott a norvég nyelv, illetve az újhéber (ivrit) nyelv kialakítása esetén. Eliezer Ben-Jehuda újratereztette a hébert bizonyos logikai megfontolások alapján. A folyamat nagyon hasonló Ludoviko Zamenhof eljárásához, aki a neolatin és germán nyelvek szókincsét és az európai kultúrát figyelembe véve alkotott egy logikus és kivétel nélküli nyelvtannal rendelkező nyelvet (a párhuzamokról l. Piron 1984, Sasaki 1996, Bujdosó 2001).

A nyelveket célszerűbb a természetesség és mesterségesség kifeszítette skálán elhelyezni (Koutny 1993):

Teljesen természetes csak a civilizáció által nem érintett nyelv lehet. Igazán mesterséges pedig egy formális nyelv, amelyet nem beszélnek, s a rá vonatkozó szabályokat mereven kell alkalmazni. A nyelvek életébe történő beavatkozás most is folytatódik, csak kifinomultabb eszközökkel, úgy hogy nem is vesszük észre: a tömegtájékoztató eszközökön, a reklámokon keresztül. Az az elnevezés terjed el, amelyik gyakrabban jelenik meg. Előfordul, hogy az idegen eredetű szó kiszorítja a magyar megfelelőjét (citrancs > grépfrút, kopasz barack > nektarin). A politikai korrektség is befolyásolja a nyelvet (pl. cigány > roma, nyomorék > mozgássérült). De a szavak fennmaradása nagymértékben függ a nyelvközöségtől.

3. Lehet-e ideális hangrendszerű egy tervezett nyelv?

A világ nyelvei színes képet mutatnak a hangrendszerük szempontjából. Vannak-e olyan hangok, amelyek minden nyelvben megjelennek? Nehéz pontos választ adni, hiszen több mint 6000 nyelvet kellene megvizsgálni ebből a szempontból. Az UPSID adatbázisa csak 451-et tartalmaz. Ez alapján a *leggyakoribb 5 magánhangzó*, melyeknek a derivációs képessége is nagy (Marsico et al. 2004):

- /a/ 86,9%,
- /i/ 87,1%, /o/ 68,7%,
- /u/ 81,8%, /e/ 64,5%.

Az eszperantó ezt az öt magánhangzót tartalmazza, így ezek kiejtése nem okoz gondot az emberek többségének.

A mássalhangzók derivációs képessége és gyakorisága nem ennyire jár együtt. A *leggyakoribb mássalhangzók* az előbbi forrás alapján:

/k/ 89,4%, /p/ 83,1%, /t/ 73,8%
/s/ 73,4%, /b/ 63,6%, /d/ 46,8%, /tʃ/ 41,7%.

Ez a 7 mássalhangzó megtalálható az eszperantóban, de még más 16 is, melyek közül egy páran problémát okozhatnak egyes nyelvek beszélőinek.

Érdeemes összehasonlítani az eredményeket a Trubeckoj (1939) által egy ideális nemzetközi nyelv számára követelt hangokkal. Az előbb említett 5 magánhangzón kívül 9 mássalhangzót említ: *p, t, k, m, n, l, s, w, j* – ezek közül 4 (*p, t, k* és *s*) az előbbi gyakorisági listában is szerepel. Ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a nemzetközi nyelvek tervezői nem vették figyelembe a fonetikai nemzetköziség szempontját. Bár az *m* és *n* egyidejű előfordulása félreértésre adhat okot. Aki most akar nyelvet tervezni, elolvashatja Morneau tanácsait.

Az eszperantó hangrendszere a javasolt 9 mássalhangzónál többet tartalmaz, mert a forrásnyelvei (elsősorban újlatin és germán) is többet tartalmaznak. Egyes mássalhangzók felhasználásával ugyan lehet vitatkozni (mint a \hat{h} /h/, c /ts/, \hat{c} /tʃ/, \hat{g} /dʒ/, melyeknek a gyakorisága sem olyan nagy), de a radikális mássalhangzóredukció felismerhetetlenné tette volna a szótöveket. A nyelvhasználat során a \hat{h} eltünése, illetve k-val történő helyettesítése figyelhető meg.

4. Az eszperantó a morfológia tipológia szerint

A morfológián alapuló hagyományos tipológia *izoláló, flektáló* és *agglutináló* nyelveket különböztet meg. Az indoeurópai nyelvekből származó szókin- cse ellenére az eszperantó nem azok flektáló, illetve izoláló tulajdonságait mutatja fel, hanem nagymértékben *agglutináló*. Wells (1978) kerekítve 1-es Greenberg-féle agglutinációs indexet állapít meg. Hiszen csak a ritkán előforduló *-ĉj* (*Petro* > *Peĉjo* 'Péter' > *Peti*) és a *-nj* (*Anna* > *Anjo* 'Anna' > *Anni*) becéző képzők rontják el a képet, minden más esetben a változatlan

tőhöz kapcsolódik a változatlan képző egy új funkcióval, végül pedig egy szófajt jelölő képző zárja le a szót, melyhez a többes szám jele, ill. a tárgyeset ragja járulhat:

amik-ec-o-n

barát-ság-FN-ot

A szóképzésben megjelenő agglutináció a nyelv egyik alapvető jellegzetessége. A produktív képzők könnyen és többedmagukkal is hozzákapcsolhatók a szótövekhez, amennyiben szemantikai korlátozás nincs, pl:

malagrablaĵo: mal'agrabl'aĵo 'kellemetlenség': kellem'etlen'ség

Az etnikus nyelvekben a szóképzés rendszerint korlátozott, sokszor lexikalizált elemekről van szó. Lássuk az *-il* 'szer' képző példáján:

skribilo 'írószer', *lernilo* 'tanszer', *muzikilo* 'hangszer', de az alábbiakban már más képző vagy összetett szó szolgál a hasonló tartalom létrehozására:

manĝilo 'evőeszköz', *veturilo* 'jármű', *komputilo* 'számítógép', *fosilo* 'ásó', *barilo* 'kerítés', illetve önálló szó van rá magyarul:

kombilo 'fésű', *tranĉilo* 'kés', *pafilo* 'puska', *skanilo* 'szkenner'.

Az eszperantóban teljes mértékben érvényesül a *szemantikai kompozicionalitás elve* (Koutny 2004 további példákkal szolgál), de erre visszatérek a szemantika pontban.

Az agglutináló jelleg a grammatikai kategóriák megvalósulásában is érvényesül. A melléknévi igenevek rendszere teljes: mind a cselekvő, mind a szenvedő szerkezetben létrehozható a múlt, jelen és jövő idejű melléknévi igenév:

Cselekvő	múlt	jelen	jövő
eszperantó	<i>leginta</i>	<i>leganta</i>	<i>legonta</i>
magyar	(<i>olvasott</i>)	<i>olvasó</i>	–
angol	–	<i>reading</i>	–
lengyel	<i>przeczytawszy</i>	<i>czytający</i>	–

Szenvedő	múlt	jelen	jövő
eszperantó	<i>legita</i>	<i>legata</i>	<i>legota</i>
magyar	<i>(el)olvasott</i>	<i>(olvasott)</i>	<i>olvasandó</i>
angol	<i>read</i>	–	<i>to be read</i>
lengyel	<i>przeczytana</i>	<i>czytana</i>	–

A három etnikus nyelv mindegyikében van hiány a paradigmában. Bizonyos szavak esetén a szenvedő alak használható a magyarban a cselekvő melléknévi igenév helyén: létezik *olvasott ember*, de nincs *írt* vagy *mesélt ember*, a *lát* esetében már csak a lexikalizált *sokat látott ember* létezik. Tulajdonképpen az *olvasott ember* jelentése is *sokat olvasott ember*. Az *olvasott könyvet* rendszerint most nem olvassuk, de a könyvtárban a *gyakran olvasott könyvek* a szabadpolcon vannak (általános jelentés).

A főnevek esetében teljes az agglutináció, azaz minden funkciónak külön morfémája van (l. az előbbi *amikecon-t*), az igék esetében már nincs külön morféma az igeiség jelölésére, csak együtt az időt és a módot jelentő jelentő nyelvtani kategóriának:

mi leg-as mi leg-us leg-u!
olvas-ok olvas-nék olvas-s!

A mondatbeli viszonyok kifejezésére viszont előjárók szolgálnak, s a cselekvés száma, személye nem az igevégződésben, hanem a kötelező személyes névmásban jelenik meg. Ezek már analitikus vonások.

5. Az eszperantó a szintaktikai tipológia szerint

A szintaktikai jelleget több oldalról lehet megközelíteni. Az egyik lehetséges a szórend. Szokás a nyelveket a főbb mondatrészek sorrendje alapján osztályozni semleges mondatokat figyelembe véve, azaz SVO, SOV stb nyelveket megkülönböztetni.

Az eszperantó szórendje hagyományosan szabad, melyet lehetővé tesz a tárgyeset használata. Egy friss – korpuszon és három különböző csoport felmérésén alapuló vizsgálat (Jansen 2007) arra a már sejtett eredményre jutott, hogy a semleges mondatok alapszórendje SVO (az esetek kb. 90%-

ában, amennyiben O nem névmás), továbbá a tárgy megelőzi a részeshatározót.

A *főnévi csoportok szerkezete* is jellemzi a nyelveket. A magyar balra bővülő csoportokat hoz létre, a melléknév mindig megelőzi a főnevet, a franciában ez a másik irányba történik. Az eszperantóban ez sem kötött szigorúan, de rendszerint a semleges sorrend a melléknév + főnév, s az ellenkező a jelölt (ezt a fent említett kutatás is megerősíti):

la facila internacia lingvo
a könnyű nemzetközi nyelv

A *vonatkozó mellékmondatok* – akárcsak a magyarban – a főnevet jobbra egészítik ki, azaz komplexebb elemek inkább később jönnek a mondatban. A hasonló szerepet betöltő melléknévi igeneves szerkezetek balról és jobbról is kapcsolódhatnak a főnévhez (a magyarban csak balról):

la viro, kiu sidas sur la benko
a férfi, aki a padon ül

la sur la benko sidanta viro, vagy *la viro sidanta sur la benko*
a padon ülő férfi

A *topik-fókusz szerkezet* egyre nagyobb figyelmet kap a nyelvek csoportosításában. A magyarban a fókusznek szintaktikailag kötött helye van, az ige előtt, de a hangsúly is szerepet játszik, mint sok más nyelvben. Az eszperantóban a fókusz helye nincs kijelölve, sem szórenddel, sem partikulával, így a hangsúly játszik fontos szerepet, továbbá a semlegestől való eltérés. Így előfordul a fókusz ige elé hozatala is, mint a magyarban. Jansen (2007) mondatrészek szerint is vizsgálta a fókuszt, s azt tapasztalta, hogy gyakori az ige elé vitt fókuszos tárgy, az alanyt viszont kevésbé teszik az ige után kiemelés céljából.

Az eszperantó a *nominatív nyelvek* csoportjába tartozik, mint az indoeurópai nyelvek, melyeknek mondatszerkezetét részben követi (l. előljárók használata). Szerdahelyi (1972) az eszperantót indoeurópai minimum nyelvi modellnek tekintette. Jansen (2007) kutatásai alapján arra a következtetésre jut, hogy az eredeti tervezett volta ellenére az eszperantónak autonóm és

fejlődőképes szerkezete van, mely nem mond ellent a nyelvi univerzáléknak.

6. A tervezett szemantika természetes alapjai

A világ leképezése a szókinszre sajátos képet mutat minden nyelvben. Az eszperantó nyelvi világképét a forrásnyelvekéi befolyásolják, de megszorításokkal, melyeket Zamenhof vezetett be a szavak jelentését korlátozva átvételkor. Ezt a nyelvhasználók bizonyos fokig módosították. A kezdeti elv „egy szó – egy jelentés” nem maradt meg a nyelvhasználat során.

Jellemző például az élő és a halott megfelelők különválasztása – akárcsak a franciában, németben, angolban vagy a lengyelben – a következő területeken:

<i>arbo</i> : (élő)fa	<i>ligno</i> : fa(anyag)
<i>haŭto</i> : (élő)bőr	<i>ledo</i> : bőr(anyag)

A családi viszonyokban a *frato* ‘fivér’ és *fratino* ‘nővér’ megkülönböztetés az elsődleges, s nem a kor szerinti, mint a magyarban.

Az alapvető színnevek megvannak: *nigra* ‘fekete’, *blanka* ‘fehér’, *ruĝa* ‘piros’, *verda* ‘zöld’, *blua* ‘kék’, *flava* ‘sárga’, *bruna* ‘barna’, *griza* ‘szürke’, *purpura* ‘bíborvörös’. A *rozkolora* ‘rózsaszín’ és az *oranĝkolora* ‘narancssárga’ összetett szó akárcsak a magyarban. A zöld szimbolikája erősebb, hisz az eszperantistákra, a reményre utal (zöld csillag, mozgalom, zászló, *verdulo* ‘zöld alak’, azaz eszperantista).

A szavak közötti logikai viszony nyelvi kifejezését egy számértékkel lehet jellemezni, amely azt mutatja meg, hogy hány képzett szó (esetleg egy-egy jelentős továbbképzést is ide számítva) kapcsolódik egy szóhoz, ezt *szemantikai produktivitásnak* (SzP) hívom (Koutny 2004b). Az alábbiakban összehasonlítom az eszperantó, az angol és a magyar szemantikai produktivitását. Az eszperantó van az első helyen, mivel itt a szóalkotás alapelve a szóképzés (a képzők minden esetben érvényes szót eredményeznek, amennyiben szemantikailag ez lehetséges), s ehhez hasonlítom az angol és magyar képzéseket (~ a szótóvet jelenti)

melléknévi, főnévi és igei csoportosításban, a képzett szavak számát jelöli a végén található:

tero (earth, föld): ~a (earthly, földi), ekster~a (extraterrestrial, földönkívüli), sub~a (underground, subterranean, földalatti), sur~a (ground-, földi), super~a (aboveground, földfeletti), sen~a (landless, föld nélküli), trans~a (unearthly, földöntúli) 7 (2, 7)

~aĵo (bank, földhányás > ~aĵisto, navvy, földmunkás) 2 (0, 2)

al~iĝi (land, leszáll), de~iĝi (take off, felszáll), sur~iĝi (land, leszáll), al~igi (earth, földel), en~igi (bury, eltemet > en~igisto 'gravedigger', sírásó), el~igi (dig up, kiás), el~iĝi (come out of the earth, kibújik a földből) 8 (1, 1)

lerni (learn, tanul): ~a (learning, tanuló), ~ema (diligent, szorgalmas), ~iva (teachable, tanulékony), ~ebla (learnable, megtanulható) -inda (worth learning, érdemes megtanulni), -enda (is to be learnt, megtanulandó) 6 (2, 4)

~(ad)o (learning tanulás), ~anto (pupil, tanuló), ~antino (pupil, tanuló lány), kun~anto (schoolmate, tanuló társ), mem~into (autodidact, self-taught, autodidakta), ~aĵo (self-taught, tanulnivaló), ~ejo (school, iskola), ~ilo (teaching tools, tanszer), 8 (1, 5)

el~ (learn, megtanul), ~igi (teach, tanít), ~egi (scram, wot, magol) 3 (1, 1)

rapida (quick, gyors): mal- (slow, lassú), -ega (speedy, sebes), -ema (flustered, kapkodó) 3 (0, 0)

~(ec)o (speed, gyorsaság), -umo (gear, sebesség), -ulo (-, gyors személy) 2 (0, 1)

-i (hurry, siet), -igi (accelerate, gyorsít), -iĝi (accelerate, gyorsul) 3 (0, 2)¹

1 Megjegyzés: csak az alapvető képzett elemek szerepelnek, így egy új egység mint az *iskola* továbbképzett szavai már nem szerepelnek. A határozószók sem szerepelnek, amelyek eszperantóban mindössze a végződés e-re változtatásával érhetőek el, mert ezek megdupláznák a szavakat. A képzett igékből is mindig képezhető főnév és melléknév egyszerű végződéscserével az eszperantóban, így ezeket sem vettem fel külön.

Az előbbiekből látható, hogy az eszperantó szemantikai produktivitása a legnagyobb, s az angolé a legkisebb, a magyar a kettő között helyezkedik el, agglutinatív természetének megfelelően. Az eszperantó szókincsnek van egy magja (lényeges alapszavak), mely fontos szerepet tölt be, mivel a többi szó ezekből képezhető a szóképzési szabályok alapján. Előfordul, hogy a képzett szó mellett létezik egy alapszó is, pl. a *varo* 'áru' helyettesíti a képzett *vendaĵo* szót, de nem szünteti meg, annak szinonímájaként működhet, vagy a *hospitalo* és a képzett *malsanulejo* mint kórház). A képzett szavak jól mutatják a szemantikai kompozicionalitás elvének a működését.

A képzett szavak használata hozzájárul egy speciális *eszperantó nyelvi világgép* kialakulásához. A fogalmak közötti kapcsolat sokszor explicitté válik, pl.:

ellitigi: el'lit'ig'i „kiágyasodik” felkel, *lernejo*: lern'ej'o „tanulóhely” iskola

malamo: mal'amo „a szeretet ellentéte”, gyűlölet, stb.

Az eszperantó nyelvi világgépének további elemzését l. Koutny 2004a.

7. Természetes pragmatikai fejlődés

Egy nyelvközösség által használt nyelvnek mindig van pragmatikai oldala is. A névmások és bizonyos kifejezések deiktikus volta ugyanúgy működik eszperantóban, mint más nyelvekben. A köznyelv mellett van egyfajta tudományos szókincs, mely lehetővé teszi az adekvát szakmai eszmecsere, s az irodalmi stílus több neologizmussal él. Még a szlengnek a nyomai is fellelhetők, igazolván, hogy az erre való igény általános emberi igény a nyelvvel szemben (Kis 2006). Kialakultak speciális kultúrával töltött kifejezések (Melnikov 2001, Koutny 2004a), mint pl. *krokodili* 'eszperantó társaságban anyanyelvén beszél', *eterna komencanto* 'örök kezdő (a nyelvben)', *tro verda* 'túlságosan zöld, túlzottan védi az eszperantót'.

Az emberek közötti kommunikáció viszonylag egyszerű, mentes a bonyolult udvariassági formáktól, a tegezés és magázás különbsége sincs meg. A személynéven történő megszólítás gyakori, az amerikai és az Európában is terjedő szokást követve (további elemzések Koutny 1998). A

szociális státusznak nincs igazán befolyása a nyelvezetre, a szolidaritás jellemző a beszédközösségre.

8. Konklúzió

A Chomsky feltételezte *univerzális nyelvtan* abból indul ki, hogy minden nyelv mélyén ugyanaz a szabályrendszer működik, amely minden emberben megvan születésekor, s a nyelvi különbségek csak a felszínen léteznek. A Pinker bevezette *nyelvi ösztön* feltör minden nyelvhasználóban, egy tervezett nyelv sem kerülheti el, amennyiben van beszélőközössége. Zamenhof etnikus nyelvekből indult ki, így az általános nyelvi jellemzők tovább élnek benne (*vö* Lindstedt 2006), a tervezés csak egységes mederbe terelte a nyelvet. Az immár 120 éve nyelvként funkcionáló és fejlődő eszperantó felmutatja mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket az etnikus nyelvek. A mesterségesség, tervezettség elsősorban a keletkezésében játszik szerepet, de a tervezettség a természetes nyelvek történetének is velejárója.

Az eszperantó hangrendszere, bár nem ideális, elsősorban azokat a hangokat használja, melyek a világ nyelvei nagy többségében előfordulnak. Fejlődése során csak egy hang kezd eltűnni.

Az eszperantó képzői teljes mértékben produktívak, csak a szemantika szab határt alkalmazásuknak. Ami szemantikailag lehetséges, az morfológiailag megvalósul, érvényesül a kompozicionalitás elve. Agglutináló jellege a szóképzésben teljes, a nyelvtani kategóriák kifejezésében nem mindig él vele, illetve bizonyos kategóriákat egy morfémába von.

Szintaktikailag közelebb áll az SVO típusú nyelvekhez, bár nem volt kezdeti norma, ez a nyelvhasználat során alakult így. Elöljárókkal fejezi ki a szintaktikai viszonyokat. A főnévi csoport semleges esetben balra bővül, de a súlyosabb vonatkozó mellékmondat a főnévi fejet követi, így beleillik a megfigyelt szintaktikai univerzálékba.

A lexikai szemantikában az alapszókincre a forrásnyelvek vannak hatással. A szemantikai kompozicionalitás viszont sajátos jelleget kölcsönöz a teljes szókincsnek, ugyanis az alapszókinccs szemantikai produktivitása nagy, s a fogalmak közötti viszonyok explicitebbé válnak. Az eszperantóban is szinonimák alakultak ki szóképzés és átvétel útján, a szavak jelentése bővül, ahogy fogalmi rendszerünk bővül. Megjelenik bizonyos

szavak jelentésének metaforizálódása, szójátékok lehetségesek (pl. *sentema*: *sent-ema* 'érzékeny' vagy *sen-tema* 'téma nélküli'). Megvan a szlengre is az igény.

Az eszperantisták közötti kommunikáció közvetlenebb, a szolidaritás elve érvényesül hiszen nem élnek közös társadalomban, ahol a különbségeknek nagyobb lenne a szerepe.

Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy az eszperantó felmutatja, általánosítja és rendszerint kivétel nélkül megvalósítja a felszíni szerkezetben azokat a mélyben rejlő szabályokat, amelyek ott vannak a természetes nyelvek működése mögött. *Autonóm rendszer* minden szinten, megvannak a sajátosságai, méltán összevethető az etnikus nyelvekkel. Dulichenkóval (1988) valljuk, hogy az eszperantó „egyedülálló modell a nyelvészeti kutatás számára”, mert közvetlen közéről megfigyelhető benne a beszélőközösség aktív részvétele, a szinonímák és poliszémiák kialakulása, az univerzális nyelvi jelenségek megjelenése. Ha pedig a nyelv kezdeti stádiumát vizsgáljuk, akkor a nyelvvé válás folyamatát lehet tanulmányozni.

Bibliográfia

- BLANKE, Detlev 2006: *Interlinguistische Beiträge: Zum Wesen und zur Funktion internationaler Plansprachen*. szerk. Sabine Fiedler. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH
- BUJDOSÓ Iván. 2001: Két sikeres nyelvi tervezés: az eszperantó és az ivrit fejlődésének párhuzamai. In: Geecső T. (szerk.) *Kontrasztív szemantika*. Budapest: Tinta Kiadó
- COMRIE, Bernard 1996: Natural and artificial international languages: A typologist's assessment. In: *Journal of Universal Language* 3.
- CORSETTI, Renato 1996: Esperanto kaj kreolaj ligvoj: komunaj kaj malkomunaj trajtoj en la kreoliĝo. In: S. Kosecky (szerk.): *Multkulturaj familioj de nuntempa Europo*. Bratislava: Esprima

- DULICHENKO, Aleksandr D. 1988: Esperanto: A Unique Model for General Linguistics. In: *Language Problems and Language Planning* 12/2
- FETTES, Marc 1996: The Esperanto community: A quasi-ethnic linguistic minority? In: *Language Problems and Language Planning* 20.
- JANSEN, Wim 2007: *Woordvolgorde in het Esperanto. Norme, taalgebruik en universalia. La vortordo en Esperanto*. Utrecht: ACCL
- KIS Tamás 2006: Nyelvi univerzálé-e a szleng?
http://nevarchivum.klte.hu/szleng/tanulmanyok/szluniv_hun.htm
- KOUTNY Ilona 1993: Latintól az eszperantóig. In: *Állapot és változás*. Budapest: ELTE
- KOUTNY Ilona 1998: Interkultura komunkado. In: Wandel, A. (szerk.): *Internacia Kongresa Universitato*. Rotterdam: UEA
<http://www.staff.amu.edu.pl/~interl/artikoloj/INKO-03.htm>
- KOUTNY Ilona 2004a: Esperantlingva bildo de la mondo 'A világ eszperantó nyelvi képe'. Megjelenik In: Fettes, Mark (szerk.): *Emlékkönyv H. Tonkin születésnapjára*.
- KOUTNY Ilona 2004b: A fogalomtól a nyelvi kifejezésig. In: *"...még onnét is eljutni túlra..."* Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére. Szerk. Ladányi Mária, Dér Csilla, Hattyár Helga. Budapest: TINTA Könyvkiadó,
<http://mek.oszk.hu/04800/04844/04844.pdf>
- LINDSTEDT, Jouko 2006: Native Esperanto as a test case for natural language. In: M. Suominen & al. (eds.): *A man of measure: Festschrift in honour of Fred Karlsson on his 60th birthday*. Turku: The Linguistic Association of Finland. (Special Supplement to *SKY Journal of Linguistics* Vol. 19.)
http://www.ling.helsinki.fi/sky/julkaisut/SKY2006_1/1FK60.1.5.LINDSTEDT.pdf
- MARSICO, Egidio – MADDIESON, Ian – COUPÉ, Christophe – PELLEGRINO, Francois 2004: Investigating the „hidden” structure of phonological systems.

http://www.ddl.ish-lyon.cnrs.fr/fulltext/Marsico/Marsico_to%20appear_BLS.pdf

MELNIKOV, Aleksander (2001): Elementoj de originala esperanto-kulturo kaj ilia lingva reflektiĝo. In: D. Blanke (szerk.): Esperanto kaj kulturo – sociaj kaj lingvaj aspektoj. Aktoj de la 19a Esperantologia konferenco, Prago, 1996. Roterdamo: UEA

MORNEAU, Rick: *Essays on Language Design*
<http://www.eskimo.com/~ram/essays.html>

PIRON, Claude. 1984. *Kontribuaĵo al la studo pri la influo de la jida sur Esperanton*. In: Jewish Language Review /4

eszperantóul:

<http://me.in-berlin.de/~maxnet/esperanto/piron/jida.htm>,

franciául:

<http://me.in-berlin.de/~maxnet/esperanto/piron/yiddish.htm>

SAKAGUCHI, Alicja. 1998: *Interlinguistik: Gegenstand, Ziele, Aufgaben, Methoden*. „Duisburger Arbeiten zur Sprach- und Kulturwissenschaft 36“. Frankfurt/M., Berlin, Bern, New York, PARIS, WIEN: PETER LANG

SASAKI, Tsuguya 1996: La moderna hebrea, la moderna jida kaj Esperanto: tri neslavaj lingvoj, kiuj naskiĝis en la slavlinga tereno. [Modern Hebrew, Modern Yiddish and Esperanto: Three Non-Slavic Languages Which Were Born in the Slavic Terrain]. In: *Heroldo de Esperanto* 1918–21.

SZERDAHELYI István 1972: *Eszperantó. Bevezetés és nyelvgyakorlatok*. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.

TRUBECKOJ (1939): Wie soll das Lautsystem einer künstlichen internationalen Hilfssprache beschaffen sein? In: Hauptental, R. (szerk. 1976): *Plansprachen. Beiträge zur Interlinguistik*. Darmstadt: Wiss

WELLS, John 1978: *Lingvistikaj aspektoj de Esperanto*. Rotterdam: UEA-CED